

Поліщук Інна Юрійвна,
здобувач Національної академії
внутрішніх справ

СПІВВІДНОШЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ І ПРАВОВИХ ЗНАНЬ

Заперечення охоплення спеціальними знаннями правових міститься у працях багатьох вчених-криміналістів.

В першу чергу це пов'язано з дискусією щодо неприпустимості існування у галузі судової експертизи досліджень направлених на вирішення так званих «правових питань», з приводу чого у кримінальному процесуальному законодавстві України міститься імперативна норма, за якою не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права (ч. 1 ст. 242 КПК України).

На думку Л.В. Лазаревої перші міркування щодо цього питання зустрічаються ще у XIX ст. у працях відомого юриста тих часів І.Я. Фойницького, котрий писав: «Экспертиза не решает юридических (правовых) вопросов, их решает следователь, лицо, производящее дознание, прокурор, суд. Решение с помощью экспертизы правовых вопросов было бы коренным извращением судебной экспертизы» [1, с. 49; 2, с. 338].

Однак, як відомо процес доказування злочинів у сфері господарської діяльності пов'язаний з багатьма особливостями її ведення, які не завжди однозначно та якісно урегульовані правовими нормами. Прикладами можуть слугувати податкове законодавство, яке відзначається особливою складністю, неузгодженістю і мінливістю, а також нормативно-правова база, що регулює правовідносини у сфері інтелектуальної власності, нерідко імплементована з міжнародних правових норм без урахування особливостей національного законодавства.

Є очевидним, що саме це зумовило розпочатись сучасну тенденцію обговорення доречності створення правових експертиз, ряд публікацій щодо яких виходить на початку 00-х рр. XXI ст.

З іншого боку активізацію висвітлення означеного явища пов'язують з завершенням дискусії відносно незаперечної юридичної природи криміналістики. «Довгі роки в юридичній науці панувала доктрина про неприпустимість в судочинстві експертного дослідження правових питань», – стверджують В.Г. Гончаренко, В.В. Кудюков, К.В. Легких, «проте на якомусь етапі ця конструкція почала пробуксовувати», продовжують вони, пов'язуючи це з колізією коли, «з одного боку, юридичні знання не належать до спеціальних, з

іншого – знання в галузі юридичної науки криміналістики є спеціальними, бо інакше не було б підстав призначати криміналістичні експертизи» [3, с. 30].

Краще за все продемонструвати зазначену колізію за допомогою кіл Ейлера (див. мал. 1). Як видно з мал. 1, якщо стверджувати, що правові знання не входять до спеціальних, проте до останніх включати криміналістичні, це логічна помилка, бо на фіг. А коло спеціальні знання не має жодної спільної точки з колом правові знання.

І навпаки, якщо ми впевнені в тому, що криміналістичні знання спеціальні, то, за всіх інших рівних умов, необхідно визнати такими і весь обсяг правових знань (фіг. Б).

Мал. 1. Крайні співвідношення спеціальних та правових знань

Додатково зазначимо, що ми навели крайні співвідношення спеціальних та правових знань, зрозуміло, якщо вводити додаткові умови та параметри, наприклад, що множина правових знань містить знання, що не можуть входити до спеціальних, тоді необхідно обов'язково вказувати відношення таких знань в межах правових і вже на підставі цього будувати кола Ейлера.

Не можна залишити поза увагою критичний розгляд цього питання, що наведений у працях М.Г. Щербаковського та Д.В. Куриленка. Вказані вчені наводять шість можливих варіантів співвідношення спеціальних знань з правовими, зокрема: тільки неправові знання; неправові знання, а також криміналістичні знання, які є основою криміналістичних експертиз; неправові знання, а також правові, крім професійних знань суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження; неправові знання, а також правові, крім кримінального процесу та кримінального права; неправові знання, а

також правові, крім матеріального та процесуального права; неправові та правові знання [4, с. 52–57; 5, с. 32–34].

В результаті свого аналізу, М.Г. Щербаковський, посиляючись на заборону з'ясувань питань права шляхом експертизи, не дає загального визначення спеціальних знань. Він диференціює спеціальні знання експерта, з яких виключає знання у галузі права, та спеціальні знання спеціаліста, де такого виключення не робить [4, с. 65].

Не менш цікавим є висновок Д.В. Куриленка, котрий зазначає: «спеціальні знання – це знання з будь-якої галузі людської діяльності, за виключенням права, що застосовуються обізнаними особами, залученими до кримінального провадження в межах своєї компетенції. Правові знання можуть застосовувати лише спеціаліст для надання пояснень та перевіряючий під час здійснення перевірки» [5, с. 34].

За нашим переконанням, навіть якщо упустити невідповідність змодельованого терміну більшості методичних положень мови науки криміналістики та принципам законодавчої техніки, в обох випадках допускаються логічні помилки.

По-перше, при обґрунтуванні виключення правових знань зі складу спеціальних допускається логічна помилка «*non sequitur*» («не випливає»). Якщо законодавець забороняє з'ясовувати питання права, шляхом проведення судової експертизи, з цього прямо не випливає, що до спеціальних знань не можуть входити знання в галузі права. Така заборона, наприклад, виключає можливість вирішення експертом питань правової кваліфікації фактів, які він встановлює, а також вирішення питань, які віднесено законом до компетенції суду (зокрема щодо вини, неосудності чи недієздатності особи тощо).

По-друге, при визначенні спеціальних знань, не можна застосовувати мовний зворот «крім права», тому що, як ми довели за допомогою кіл Ейлера, таким чином або заперечується весь обсяг знань з криміналістичної техніки, або мається на увазі якісь окремі складові знань у галузі права, тобто допущено багатозначність, якої треба уникати.

По-третє, аргументація, яку використовує М.Г. Щербаковський, коли розмірковує, що правові знання не можуть входити до спеціальних, через те, що якщо вони увійдуть, тоді «спеціальні знання поглинають всі можливі» і «в даній ситуації взагалі втрачає сенс термін «спеціальний», оскільки нічого спеціального серед множини знань не залишається» [4, с. 56] є логічною помилкою під назвою «апеляція до традиції» («*argumentum ad antiquitatem*»): «Так вважається з найдавніших часів, бо це вірно». В цьому випадку, ймовірно особа роздумами знайшла правильний шлях, проте від нього

відмовилась, вважаючи, що це неприпустимо, бо так склалося історично.

Продовжуючи розгляд питання співвідношення правових і спеціальних знань, проілюструємо реальну ситуацію, котра склалася в Україні з експертизою об'єктів інтелектуальної власності. Обов'язковим критерієм для отримання статусу професійного судового експерта для всіх підвидів (їх всього дев'ять) цього виду судової експертизи, є наявність повної вищої освіти у сфері інтелектуальної власності. Ми провели експеримент на підставі даних Додатку до диплому про вищу освіту за спеціальністю 7.18010011 «Інтелектуальна власність», який свідчить, що рівно половина навчального часу при підготовці професіонала з інтелектуальної власності було присвячено правовим дисциплінам. Вочевидь наведене свідчить, що спеціальні знання судового експерта з інтелектуальної власності складаються з правових знань.

Відповідно до цього, нам треба, або визнати 16-ти річне існування в Україні правової експертизи, або погодитися з тим, що правові знання можуть бути складовою спеціальних без наслідку визнання в подальшому такого дослідження правовим. Виокремлення складових правових знань і дослідження їх співвідношення зі спеціальними є темою окремого дослідження.

Таким чином правові (юридичні) та/або знання у галузі матеріального і процесуального права, в тому числі криміналістичні, входять до поняття спеціальні знання. Надаючи загальне визначення спеціальним знанням не коректно вживати мовні звороти «крім правових» або «за винятком знань у галузі матеріального та процесуального права», оскільки допускається ряд логічних помилок.

Список використаних джерел

1. Лазарева Л.В. Правовая экспертиза: проблемы становления и перспективы развития. Вестник университета имени О.Е. Кутафина (МГЮА). 2014. № 3. С. 49–55.
2. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. СПб.: Альфа, 1996. Т. 2. 606 с.
3. Гончаренко В.Г., Курдюков В.В., Легких К.В. Спеціальні знання: генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні. Вісник Академії адвокатури України. 2007. №2 (9). С. 22–34.
4. Щербаковський М.Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків, 2015. 560 с.
5. Куриленко Д.В. Інститут обізнаних осіб у змагальному процесі: дис.. канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 248 с.